

א. סמיאטיצקי

מן הסדרה: „אנשים אשר אהבתי“

א

הוא היה „מלמד“, מורה עברי, חובב שפת־עבר, „עבד לעברית“. אבל לא ככל העבדים היה „עבד“ זה. סתם עבד — מה שקנה הוא קנה רב. חילופו של דבר בסמיאטיצקי: כל מה שקנתה העברית קנה הוא וכל טוב „אדוניו“ בידיו היה. העברית היתה חלוטה לו. הוא היה מרובץ כולו בעברית. הוא היה טבאי, עבדה של העברית: מיטיב ומגדיל חסדו אתה, והוא עבד אותה מאהבה וביראת־הרוממות.

ויותר משהיה „מזדקק“ ו„רב“ בדקדוק היה רב־מג בסגנון. המדקדק הוא כאסטרונומוס הכותב ספרים יבשים על ליקוי המאורות ומהלך הכוכבים במסילותם. בעלי־הסגנון הוא משורר ההווה בכוכבים. לא הרי ראי הכוכבים של האסטרונומוס כהרי ראי הכוכבים של המשורר. סמיאטיצקי הוא אסטרונומוס שנהפך למשורר, מדקדק שנפעם למראה יפיר גזרתה של הלשון. בכל שורה שיצאה מתחת ידו יכול אתה לראות כבלע את הקודש: את התנ״ך והמדרשות. תנ״ך ותלמוד ומדרש — הוא היה מספקם זה בזה וקושר משיחה במשיחה ומחבר חדש בישן. הוא היה מבית־אבטינס גם יחד: ידע לרדות פסוק שלם, מתמר ועולה ואינו בבחינת „פת ניפולת“, ופסוקו אינו בחיקוי.

בכל יום היה איוב, האיש התם הישר, מקריב קרבנות. על שום הספק: אולי חטאו בניו, כאחד איוב במובן זה היה סמיאטיצקי: יום יום עסק בתלמוד־עברית: אולי חטאו הסופרים והמורים. אולי לא ידעו או נעלם מהם ופגמו בעברית באשר הם שם, בכתיבתם ובהוראתם. גם על שופן יסופר מעשה, שניגן במסיבת־אצילים. ולאחר שניגן פרשו המסיבים לזוויות שונות. בראות שופן כי אין איש ניגש אל הפסנתר, הרים בלאט את המיכסה והקיש על המנענים פעם יתומה ולא יסף: בסימפוזיה שלו החסיר אקורד אחד, ועתה הכל תם ונשלם: נצטרף האקורד החסר לסימפוזיה כולה.

זה היה תפקידו של סמיאטיצקי: הוא מילא את החסר לסופרים ולמורים, השלים את האקורד וצירפו לסימפוזיה כולה.

ב

הוא גם נתיסר יסורי איוב. הוא היה איוב של הלשון, לשון שהכל בה נפול ומפורקד. צריך אדם להתגרד בחרס־הלשון, עד אשר יוציא מלים מפיו. יסורי־אין־לשון.

ובכל זאת „הטא“ סמיאטיצקי בשפתיו: בכל זאת יצר „סלנג“, לשון־עם וניב־עם, ולשון של תינוקות. הוא עשה למען תינוקות של בית־רבן את אשר לא יעשה כן במקומנו: נתן להם פתח־רפה בלי סייגים ובלי תומרות. אדרבה. למען הילדים היה מתיר איסורים. חבלי־איוב אלה נפלו לו בנעימים: הוא, ש„מלמד“ היה, זכה „להתחדש“: לעיניו השירה הלשון מעליה את בלוי־הסחבות ותלבש מלכות, את בגדי־החמדות.

כל ימיו היו קודש „לנוער“. מיום היות הוצאת „אמנות“ (מיסודה של מרת שושנה פריסץ), שנועדה לבני־הנעורים, היה הוא עורכה, ועליו היו כולן, כל הספריות: „אמנות“, „לכל“, „לנוער“. הוא אהב אגדות. מותר איפוא לספר אגדה. מי מבני־הנעורים לא יזכור את אגדת הסנדלר העני, שבכל יום היה מוצא על שולחנו נעלי־זהב: גמד טוב ומיטיב ראה בעניו, ומדי לילה היה בא ומתקין לו נעלי־זהב.

אבל, סנדלר אינו יודע להתקין נעלי־זהב, והיודע להתקין אינו סנדלר, אף על פי שלכאורה הוא גמד. להתקין נעלי־זהב יודע איש־אמנות, שרות־הקודש שורה עליו. אחרים, סופרים ומורים בישראל, היו מחקנים חיבורים ותרגומים להוצאת „אמנות“ ו„לנוער“. בלילה, בלילה בא העורך הנחבא, אשר לא „תואר“ לו ואשר לא נמנה עם הסופרים, ועשה את מעשהו, ולמחרת היו המתרגמים והמחברים מגלים, לתמהונם הרב, נעלי־זהב, לא מן החומר שהיה להם על שולחנם, אלא מבית־מרפדה של הלשון. ואף על פי כן לא אבו להשיבו עם דרי־מעלה ובתיבת־נוח של הספרות הקצו לו מקום במדור התחתון, ולא ידעו, כי שלו גדולה משלהם: הלא הוא היה מצחצח־הנברשות ומיטיב־

הנרות, שלא יבליחו ולא יהבהבו. הוא היה משפסף ומפשפש בגופי-תורה שלא יעלו חלודה. אף לא ידעו או השימו עצמם כלא יודעים, שהוא מעריך שולחן: את שולחנם, ונותן משלו. סמיאטיצקי לא הניח משפט כמו שהוא, אלא עקר חורה הלאה ממנו, והיה מוליך ומביא מגניזו שלו מלים אחרות ומשפטים אחרים. אי אתה יודע מתן שכרן של מלים עבריות ואי אתה יודע באיזו מהן עתידה תורה להתחדש ובאיזו מהן בריאה חיברא. כל האותיות וכל המלים מתושבות במנין מרובה ולכולן נצפנו עתים של התמללות והתחדשות. סמיאטיצקי היתה אהבתו הולכת אחר כל מלה עבריה וצוהר עשה לכל בניניה. הוא ראה שהמתרגמים ראויים להשלחת-יד, עמד ושלח ידו במלאכת-ידיהם. ושלא יזקפו עליו דברים — יצא מכבודו ולא תבע את כבודו. הוא היה כמערה מפי חבית לקנקנים רצועים ולכלי-חרס, ומימיו לא התנכל אל אנשים ולא התנקש בכבודם. אומרים: הקדמונים היה להם פולחן „האלוהים הנעלם”: בכל מקדש היה מוקטר גם לכבוד האל הנסתר. סמיאטיצקי היה „הכותן הנעלם”. הוא נתן מתן בסתר. הטיל מלאי של זהב טהור — ולא ידע איש בתתו.

ג

כי מה הוא המתרגם? יש ולד הנולד פעמיים — זו יצירה ותרגומה. המתרגם לא הוא הרה ללדת ולא הוא מתחבל תבלי-לידה. ואף על פי כן רשאי הוא לטעון: בני חחי, כי הוא ילד. איזהו שחקן? כל הידע לצמצם את פניו שלו עצמו. אם פניו לא יהיו לו, פניו רק מכורכות וממחוגות בדמות לא דמותו — הרי זה משובח באמנות ה„מסכות”. יש אומרים: השחקן אינו אלא ראי לפנייהם של אחרים. אחרים משתקפים בו. ולא היא. השחקן הגדול משתקף באחרים וביצירותיהם. אף המתרגם כך. המתרגם הוא העושה מעשי „אהרון”: הוא לפה לבעל-„דברים”. הוא אהב שלום ומטיל שלום בין תרבות לתרבות ובין לשון ללשון ומקרבן זו לזו בפה רך ומתקין ריכוזין באשר שם סלע-מהלוקת, ואפילו הוא נתבע ל„עגל” — גם אותו יחפה בזהב. את „מטה אהרון” לקח סמיאטיצקי בידיו: מצא משהו מצומק, היה נטפל בו ולא זו ממנו. עד אשר הציץ ציצים ופרח ונתעטר עיטור-יסופרים. בוא ולמד מה עשה סמיאטיצקי לדבר מועט ורופף. מעשה באנסקי שרשם בדיו חיוורניית אגדה קלושה מפי העם, ולימים תירגם מי שתירגם את האגדה הזאת ככתבה וכלשונה, וכתב זה אינו אדוק ועומד. אינה אגדה האגדה בצרור-החיים. בא סמיאטיצקי וכתבה בכתב-מגילה, והיא מגילה הנקראת לדורות, היא היא „מגילת נמרוד” („משואות”, אודיסה תרע”ט, עמ’ 314-298). וכן עשה סמיאטיצקי לכל ספרי „לנוער”. הקנה-קיימת-לישראל עם „אמנות” חברו יחיד לספר מה פעולות פעלו בוני הארץ ויושבי-בה בישוביה ובקיבוציה, וסמיאטיצקי הוא שערך ספריה זו. בספריה, על תולדות ישובים ומיפצלים בארץ, כאילו פתחה האדמה את פיה ועמדה וסיפרה בלשון-אמא את קורותיה וגלגוליה. בספרי „לנוער” הציב יד — ולא שם — לבעלי-הקרקע האלמונים, והוא בכללם. בין רושמי רשומות הארץ וישוביה הוא החלוץ האלמוני („אלמוני” — זה שמו על תרגומו ל„דבורה ויות”). ולא במסכנות נתן את לשונו, אלא דווקא בהשפע, בפרוי וריבוי.

אגדה היא בישראל: נגנו בנגבירול ולא ידע איש את מקום-קבורתו. כי בסתר קם עליו אחד ורצחו נפש. עד שראו עץ אחד שהיה מבלבל שלא כדרכו, וידעו ששם ר’ שלמה בן גבירול גנוז.

תן דברי-אגדה אלה ענין לעבודת סמיאטיצקי בספריה „לנוער”. בדוק ותמצא: הוא גנוז בה ולבו ומוחו סגורים תחתנה וירננו מתוכה.

ד

סמיאטיצקי היה מבני-העליה, שהם מעטים וקטנים, נחותרים ופחותים, בעיני עצמם. הוא, שידע להפיק קולות ובנות-קולות בפרטו בנימין הדקות ביותר והעדינות ביותר אשר ללשון, קולו לא היה תולך. אולי היה לבו מגמגם, על כן לא היה מגיד את שמו. על כן היסר את נפשו מטובת-הנאה ולא נהנה מפרסום שמו. עד היכן שבקיאותי מגעת לא כתב סמיאטיצקי בשמו אלא שלושה דברים, ואלה הם: בשנת תרס”ו יצאה לאור בהוצאת „מוריה” חוברת קטנה ובה תשעה-עשר עמודים זעוריים של טקסט מנוקד. שמה „שלוש התלמיד”, „חובר בידי גדולי הרופאים, תרגום א. סמיאטיצקי, מורה בחדר המתוקן „עברית

בעברית בהורדנא". חוברת זו הכתובה „בצורת דיברות" — — — הכללים האלה נכתבו בלשון נוכח, כאילו פי המורה מדבר אל תלמידיו. יען כי כולם הם מצוות עשה ומצוות לא תעשה", לא פנה הודה ולא נפסלה בלינה. ועוד שתי יציאות יצא מאחרי גדרו ומאלמוניותו ופירסם משהו מנובלות-הכמתו: בשנת תר"ע, ב„הזמן", על ארחות-החיים ומנהגות-הדת בבוכארה (הוא הלך להורות שם עברית לאחר שמשורר עברי הפגיע בו את פגעי-זעמה, על שתיקן לו את סגנונו בדברים ששלח למערכת „העולם", שבו עבד סמיאטיצקי כמגיה ומסגנן). ואחרון אחרון: מאמרו „תבוסה", ב„הארץ" בשנת תש"ג, שתוכו רצון פולמוס עם „ברית שלום": הוא קינא לארץ קינאה גדולה, עד כי מלאו לבו לכתוב ולחתום מאמר בשמו המפורש, כי סבר: עת לעשות לציונות, כי הפרו אנשי „ברית שלום" תורתה ומשנתה, ואין חוששים לפרסום השם האישי. חולת שלנשה אלה, המגויים כאן, לא נודע בשמו לעולם. הוא א. ס. („מגילת נמרוד"), הוא „א. סימון" („עליסה בארץ הפלאות"), הוא „א. חיצוני" (תורת הטבע, עם צוזמר) והוא „אחירב" („זקני בית הספר בוילבי").

הוא הסיע עצמו משמו וחבליע את חידושו בנעימה בדברים של אחרים, ובכלל דבריהם דבריו (רוז לי, רוז לי: אין לך ספר-קריאה או כריסטומאטיה שאין שם שירי-לדים מסויים. ולא יסוף שיר זה גם לעתיד לבוא מספר-הקריאה. את השיר כתב הוא, סמיאטיצקי. אבל הפציר מאוד במשורר מסוים מאוד להכניסו לספרו שלו, עד כי נתפצר לו. אולם סודו זה לא אגל: אני אסור איסור-עולם בשבועה ובתקיעת-כף). ואימתי הגיח מן ההעלם? במכתביו. בכל מכתב ממכתביו יש טפח מגולה מגנוי-נפשו, מדווי-נפשו ומזוג הטוב. מכתבו נדיר ונהדר (פעם ראיתי אותו כותב בדמע ממש: מכתב כתב, בירכתי בית-קפה, אל אחיו, הי"ד, שהיה רב בליטא, ולא הספיק למחות את דמעותיו עד שיצא צחוק פיו והדמעות הנוצצות נבלעו בצל הצחוק המתפשט). הוא, הקדוח בארות-הלשון, ידע, מה ידע, להרוז שורה לשורה, אף ידע לכתוב איגרת מחורות, איגרת-מקאמה, וחרוזים היתוליים ופארודיסטיים (בהסתר-פנים, כדרכו, אף הוציא פעם חוברת מחורות... בעסקי-בחירות לעירית תל-אביב!). הדמעות מכונסות במחרחת, והמחרות חוט-השני שלה — קשת-הצחוק.

אקורד אחרון: הוא, שהיה מכניס-אורחים מופלג (את מסיבות-מוצאי-שבת בביתו לא ישכח איש) ואיש-חסד, מת מרוב צער ובושת, שנעלה דלת אוטובוס בפניו. הוא נהדף מן האוטו והדלת נסגרה. לא יצא בשלום. אבל בטרם ימות עוד הספיק לצוות לשרוף את פנקסיו: פנקסי-כיס היו לו, שנהגה היה לרשום בהם את נדריו ואת איחולי-לבו לתת לפלוני, הסופר החסר-לחם, כך וכך, ולפלוני, אף הוא סופר ואף הוא איש-מצוק, כך וכך. גם רשם שם תפילות ובקשות על חברים אלה העומדים במחסור ושרויים בעניות. הוא התפלל, הוא ביקש עליהם. הוא אהב וכאב אותם... אריאל-הסגנון היה. ולא רק עברית טהורה כתב, אלא בטהרה. עברית קדושה בקדושה, קדושת האדם.

אכיר